

**A Társadalomtudományi
Társaság Miskolci fiókja**

Zigány Zoltán
előadása és ennek megvitatása

Ára 30 fillér

Kapható az Új Korszak Kiadóhivatalában Budapest, VII. Egressy út 71.

Népoktatásunk reformja.

Miskolcon 1918 december 21-én délután 4 órakor a városháza nagytermében a *Társadalomtudományi Társaság miskolci fiókja* a népoktatás, reformjáról a *Borsodmegyei Általános Tanító Egyesület* bevonásával nyilvános vitát rendezett. Az ülésen *dr. Herz Ödön* elnökölt, Az előadásra *Zigány Zoltánt* kérték föl, aki beszédéből kivonatos syllabust készített s ezt előzetesen a gyűlés meghívójával együtt küldötték szét az érdeklődőknél

Az előadás.

Zigány Zoltán előadó. A saruvarga mesterségbe nem kotyog bele senki; mindenki respektálja ennek a kis mesterségnek tanulmányos titkait: hanem egy egész nemzet nevelésének ügyeibe, a szövevényes kultúra legkényesebb problémáiba merész kézzel markol bele boldog-boldogtalan. A tudatlanság bátorságával és merevségével intézik nálunk az iskola körüli politikát: a sikertelenség miatt aztán szidják a pedagógiát. Pedig a pedagógia Magyarországon még semmiért sem felelős; mert nincsen nekünk egyetlen egy olyan iskolai intézményünk sem, amelynek szervezésénél mindenféle melléktekinetek miatt, sokszor meg éppen tudatlanságból, lábbal ne taposták volna e pedagógiának minden porcikáját. Az ismeretek terjesztésén és a képességek kifejlesztésén kívül, illetőleg ezek helyett, a magyar iskolapolitika a köznevelés hivatásává tette többek között a magyar nemzeti állam kiépítését, az egységes magyar társadalom kialakítását, a magyar faj kulturális erősítését stb., egyszóval különböző kultúrpolitikai és szociálpolitikai melléktekinetek dominálták eddig az iskolák összes reformmozgalmaikat.

Így következett be iskolaszervezetünknek mai ósdi, elégtelen és kuszált rendszere. A magyar iskola jog terén a teljes anarchia uralkodik; egyfelől mindenki követeli maga részére az iskolatartás jogát, másfelől senkisé sem akarja vállalni az iskolatartás kötelezettségét. Az iskolafokokat egymás fölé épültek; szerfölött káros korai pályaválasztás időpontja nem esik össze az iskolakötelezettsége határával. Középfokú iskoláinkban, a szakiskolákat nem számítva is, három párhuzamos iskola zavarja a középosztály egységes képzésének lehetőségeit s közülök az egyik, a befedetlen polgáriskola, tulajdonképpen zsákutcába vezet. Főiskoláink nem a tudománynak fölszentelt csarnokai, hanem az állam részérc diplomanyújtó adminisztratív intézetek.

A. köznevelésnek ez a tökéletlen, hézagoss, zagyva és elmaradt rendszere a magyar társadalom valóságos öncsonkítása, amely egyenesen lehetetlenné teszi az egységes nemzeti alpműveltséget, gátolja a szakoktatás intenzitását és kizárja a tudományok önálló művelését.

A nevelés problémája nem egyszer s mindenkorra megoldandó általános kérdés. A mi iskolapolitikusainknak arra a kérdésre kell megfelelniük, hogy ma, a XX. század elején, Magyarország osztálytagozódása közepette, milyen köznevelési rendszerre van nekünk szükségünk. Tudatos tervszerűséggel kell mérlegelniök a tömegek mai gazdasági életföltételeit; a gazdasági organizálódásnak jelenségeit, a világtörzstöket, az üzemek autonómiáját stb., egyfelől tehát azt, hogyan integrálódik az egész világ gazdálkodása, másfelől azt, hogy a termelés minden téren miképpen differenciálódik. Meg kell állapítani, hogy a kapitalista termelés nagyszerű technikai és üzemi forradalmi miképpen szabják elélük a tömegek kulturális életföltételeit. És azután az iskolát be kell állítani a fejlődési tendenciának hűséges szolgálatába, mert a kultúra nem elszigetelt kérdés, hanem szorosán összefügg az a nemzeti élet számos körülményével. A reális ismereteknek bizonyos mennyiségét és a szellemi műveltségnek megfelelő fokát minden nemzetnek életérdeke követeli s az arról való gondoskodás minden államnak politikai kötelessége. Ez a politikai megismerés szervezte meg hazánkban a történelmi szórványok fölhasználásával közoktatásunknak mai rendszerét, amelyben a népoktatás nyújtja a nemzet nagy alsó rétegének az egyedüli képzést s alapul szolgál egyszersmind a közép- és felsőfokú oktatásnak további munkájához.

A népoktatási törvény.

A mai magyar népoktatás intézményei és munkássága az 1868. évi 38. t.-c.-en alapulnak. Ez a törvény a községi, felekezetenlküli iskolázás rendszerét állapította meg, meghagyván az egyes felekezeteknek, társulatoknak és magánosoknak kezében az iskolatartás és iskolaállítás jogát; az állam részére pedig csupán azt a kötelezettséget szabta ki, hogy ahol az utóbbiak, tudniillik a magánosok, társulatok és felekezetek nem állítanának népiskolákat, a községek pedig a maguk erejéből nem képesek arra, ezeken a helyeken lépjen közbe az állami a maga segítő erejével s állítson föl ott állami iskolákat. Ez a népoktatási törvény a 60-as évek jóhiszemű, nemes liberalizmusának légkörében és abban a föltevésben született, hogy az abszolutizmus bukása után óhajtott demokrácia létre fogja hozni a községi autonómia nagystílusú életrendjét s ebben kifejleszti a községi iskolázás erőteljes és termékeny szervezetét is.

Az élet rácafolt az Eötvös-féle liberalizmus jóakarátű-törekvéseire. A községi iskolák rendszere csekély fejlődés után csődöt mondott, a felekezeti iskolák régi. számukban és elmaradottságukban vegetálnak és csupán a szurrogátumnak szánt állami iskolák mutatják – legalább külsőleg – a számbeli fejlődésnek nem remélt, de még mindig elégtelen arányait. A legutóbbi statisztikai évkönyv (XIV. kötet) szerint az 1911-12. iskolai, évben 16.530 elemi népiskolában 33.000 tanító 2½ millió mindennapos és ismétlőiskolai tanulót oktatott: ez iskolák közül 72% volt a felekezeteké, 8%, a községeké és 18% az államé.

E tényleg meglévő iskolákon ki v ül szólanunk kell még azokról az iskolákról is, amelyek nincsenek; amelyek kellenének az iskolakerülő gyermekek százezreinek befogadására. A közoktatási kormánynak 1910-11. iskolai évi jelentése szerint ebben az évben 248.000 mindennapos és 160.000 ismétlő iskolaköteles, összesen tehát 409.000 gyermek maradt iskolázatlanul. E kimutatásról azonban *Somogyi Béla* a *Népszava* 1913 szeptember 13-iki számában tételesen kimutatja az egyes adatok hamis voltát. Az 1910. évi népszámlálás kárstatisztikájából és az iskolába járó tankötelesek hivatalos kimutatásából ugyanis kiderül, hogy az iskolába egyáltalában be sem iratkozott gyermekek száma nem 409.000, hanem ennek kétszeresénél is több, 893.000. Ennyi gyermek számára nincsen tehát ma Magyarországon iskola és tanító, Kellene tehát e hivatalos adatok szerint csupán a minden-

napos iskolakerülők szánkra, körülbelül 9000-10.000 új tanítói állás, illetőleg ennyi új osztály.

Már ezekből a hivatalos adatokból is kiderül a magyar iskolapolitikának az a példátlan cinizmusa, hogy alapvető népoktatási törvényünket meghozatala óta immár 44 esztendő eltelte alatt sem hajtották végre, amennyiben egy emberöltő elmúltával az iskolaköteles gyermekeknek 86%-a meg mindig nincsen beiskolázva. Ha meggondoljuk, hogy a hadkötelezettségről, az új adók behozataláról, az uralkodóosztályoknak nyújtandó kedvezményekről szóló törvények végrehajtására pár hónap mindig elegendő volt: akkor mérlegelhetjük csak igazi nagyságában az eddigi magyar kormányoknak nemzetpusztító bűnét, melyet a népoktatási törvény végrehajtásának elmulasztásával a nemzedékek egész sora ellen követtek el. Pedig ezek a kormányok s ezek az uralkodóosztályok a népoktatási törvények közül is végre tudták hajtani nagyon rövid idő alatt azt az 1907. évi 27. törvénycikket, amely az államkincstárból évenként milliókat juttat a felekezeteknek meglévő régi iskoláik konserválására.

Még jobban kitűnik azonban a népoktatási törvény intézkedéseinek és végrehajtásának teljes csődje akkor, ha megvizsgáljuk a magyar népoktatás mai állapotának egyes részletkérdéseit.

A népoktatás mai állapota.

A népoktatási törvénynek és a magyar közoktatási adminisztrációnak 44 éves uralma alatt létrejött állapotok l'ülső.kereteit a maguk történelmi fejlődésében nagyon híven föltünteti a következő három táblázat:

Az elemi iskolai tanulók száma.

Év	Állam		Községi		Felekezeti		Egyéb		ÖSZ- SZESEN
	szám	%	szá	%	szám	%	szám	%	
1905/6	290,593	15,7	239,902	12,9	1,298,358	70,	19,323	1,1	1,848,176
1906/7	306,374	16,4	238,389	12,8	1,298,655	69,	18,667	1,0	1,862,085
1907/8	338,419	18,0	224,853	12,0	1,300,065,69,				

Az elemi népiskolák száma.

Év	Állami		Községi		Felekezeti		Egyéb		Össze- sen
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	
1868/9	–	–	527	3,8	13,313	95,4	108	0,8	13,948
1879/80	244	1,6	1,575	10,0	1,686	87,4	154	1,0	15,685
1886/7	715	4,4	1,782	10,6	13,361	79,6	231	1,4	16,765
1897/8	1,401	8,4	1,772	10,6	13,361	79,6	231	1,4	16,765
1904/5	1,992	12,1	1,456	8,8	12,769	77,3	292	1,8	16,509
1906/7	2,153	13,0	1,460	8,8	12,705	76,4	300	1,8	16,618
1907/8	2,336	14,1	1,394	8,4	12,519	75,7	298	1,8	16,547
1908/9	2,570	15,6	1,358	8,3	12,266	74,3	302	1,8	16,496
1909/10	2,744	16,7	1,339	8,1	12,075	73,4	297	1,8	16,455
1910/11	2,906	17,9	1,339	7,9	11,995	72,5	290	1,7	16,580

Az elemi népiskolai tanítók száma.

Év	Állami		Községi		Felekezeti		Egyéb		Össze- sen
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	
1868/9	–	–	999	5,5	16,864	93,2	237	1,3	18,100
1879/80	381	1,8	2915	14,1	17,129	82,7	295	1,4	20,720
1886/7	1155	5,2	3412	15,2	17,732	78,0	340	1,6	22,670
1897/8	2473	9,8	3944	15,8	18,252	72,9	375	1,5	25,044
1904/5	5136	17,2	4275	14,3	19,927	67,0	459	1,5	29,797
1906/7	5698	18,5	4384	14,2	20,132	65,5	539	1,8	30,753
1907/8	6284	20,0	4332	13,8	20,174	64,5	488	1,7	31,298
1908/9	6773	21,3	4382	13,8	20,109	63,2	553	1,7	31817
1909/10	7223	22,3	4424	13,7	20,097	62,3	549	1,7	32,306
1910/11	7717	23,5	4484	13,7	20,094	61,1	537	1,7	32865

E kimutatások mindegyike a számok félremagyarázhatatlan világosságával igazolja, hogy a magyar népoktatásban a legutóbbi 44 esztendő alatt úgy a községi, mint méginkább a felekezeti iskolázás tetemesen visszafejlődött, illetőleg az ország népességének szaporodásával szemben messze hátramaradt, ellenben az állami közoktatás, úgy az iskolák, valamint a tanulók és méginkább a tanítók számát tekintve, állandóan és egyenletesen mutatja a nagyarányú

fejlődést. Hiába tette a népoktatási törvény a községeknek kötelezővé az iskolaállítást; hiába vívták meg az egyházak az iskola tartás jogáért a maguk komikus béka-egérharcait és hiába legyezgették a konzervatív, az álliberális és nacionalista mindenkori magyar kormányok a felekezeti iskolázás érdekeit és hiába tagadták meg egyes pártok és egyes kormányférfiak az állami közoktatás közérdekű ügyeit, sém a nyílt támadások, sem az alattomos gáncsvetések nem tudták elnyomni az élet igazságait és ma, az 191011. iskolai évi hivatalos adatok szerint Magyarország elemi népoktatása ezeket az arányokat mutatja:

	Iskolák	Tanulók	Tanítók
	százaléka		
Állami	17,9	22,0	23,5
Községi	7,9	10,9	13,7
Felekezeti	72,5	60,0	61,1
Egyéb	1,7	1,1	1,7
	100,0	100,0	100,0

Az iskolák urai.

Hogy pedig az egyes iskolafönntartó hatóságok és testületek miképpen felelnek meg hivatásuknak, azt a következő néhány adat világosíthatja meg.

A magyarországi összes iskolák közül 68%, tehát az iskoláknak közel háromnegyede olyan, amelyben egy tanító tanít osztatlanul, hat osztályt, fiukat, leányokat együtt, egy teremben, egy időben. Ezeknek az iskoláknak 81%-a, a felekezetek kezén van, az államén nem egészen 10%. Van körülbelül 1000 oklevélnélküli tanítótársunk s ezek közül 93% felekezeti iskolákban van alkalmazva, az államnál mindössze csak 10 van még állásban. Egy-egy tanítóra jut a gazdag római katolikus felekezet iskoláiban átlag 70 gyermek, az állam iskoláiban ellenben 54,

A *kalocsai érsekség* 151 iskolája közül 51 iskola, tehát 84%, nem felel meg a törvény követelményének, mert egy-egy tanító keze alatt 80-nál több gyermek van. Ezekben az iskolákban 25.661 gyermek a törvényben meg nem engedeti; mértékben van összezsúfolva s ha ezekhez hozzászámítjuk az illető községek 2951 be nem iskolázott tanköteles gyermekét, akkor ez érseki főegyházmegyének jelentéséből ki-

derül, hogy az iskolakötelesek 61%-át nem látja el a törvényben megkövetelt minimális iskoláztatással. Hasonló adatokat nyújt az *egri főegyházmegye* népiskolai jelentése is, amelyből kitűnik, hogy 879 osztály közül 384-ben, tehát 44%-ban a tanulók száma szintén meghaladja a törvényben megállapított maximumot, ami azt jelenti, hogy az egri érsek az iskolakötelesek 58%-át tartja a törvényben meg nem engedett mértéken túlszűfolt iskolákban.

Az évi költség volt 1910-11-ben egy-egy tanulóra az állam iskoláiban 39 korona, a felekezetiekben 21.70 korona. *Nyolc hónapnál rövidebb* ideig járt iskolába évenként 270.000 gyermek, azoknak iskolái közül 87.4% volt a felekezetek és csak 7.7% az állam kezén. Egy-egy *tanítójelölt* kiképzése került évente az államnak 513 koronába, a felekezeteknek pedig 193 koronába; vagyis egy-egy tanító nevelési tőkéje az állami képzésben 2052 korona, a felekezeti képzésben pedig 772 korona.

Végül az állam nemcsak a múltban, hanem még most is jobban fizeti és függetlenebb, méltóbb helyzetben tartja tanítóit, mint a felekezetek; pedig a tanítóság anyagi jómódjának, szolgálati és erkölcsi függetlenségének követelése korántsem az osztályönzés túlzása, hanem az iskolának és a tanítói munkának leghathatósabb följavítása. A tanítóságnak mindenféle terhes mellékfoglalkozásoktól s az ezekkel járó megalázódásoktól való fölmentése, társadalmi és szolgálati függetlensége nélkülözhetetlenül szükséges ahhoz, hogy tanítói hivatásának szentelhesse összes képességeit. A tanító igazi munkássága, az az egyedül értékes lelki odaadás, a gondolatébresztésnek és akaratkeltésnek félig öntudatlan, félig művészi folyamatai, egyszerűen az igazi tanításnak, az igazi nevelésnek vatesi lobbanásai nem születnek meg sem a gondoktól zaklatott, sem a szolgaságra leigázott nyugtalan, elnyomott lelkekben. Csak az órarendszerű pontosságot és a gépies kötelességteljesítést lehet a rendtartási szabályokkal biztosítani: a tanítás belső értékét, a lélek-művelő munka fajsúlyát és maradandóságát csak a tanítói lélek emelkedettsége és önfeláldozása adhatja meg. Ehhez kell az a bizonyos szerény anyagi jólét, az a szolgálati függetlenség s az a társadalmi érinthetlenség, amelyért a mai tanítói osztálypolitika küzd. De a felekezetek előljáróiban a tanítókkal szemben is ugyanazon fukarság, ugyanazon elnyomó törekvés uralkodik, amelyet az iskolákkal szemben az imént már igazoltunk. És e tekintetben bizony a jövődő sem vigasztaló, mert a felekezetekben nyoma sincsen e téren

a szükséges áldozatkészségnek. A felekezetek kezén lévő rosszszul fölszerelt, elhanyagolt, túlsúfolt iskolák, az inséges fizetéssel díjazott felekezeti tanítók ezrei is tanúskodhatnak ugyan erről: azonban az utóbbi évek iskolapolitikai eseményei még világosabban beszélnek a felekezeteknek a kultúra iránti fukarságáról. Emlékezzünk csak vissza arra, hogy mikor az ingyenes iskolázásról szóló törvényt megcsinálták, nem az állam adta-e a felekezeteknek a tandíjkárpótlást? (Ez évenként 2½ millió korona körül jár.) Azután mikor a községi és a felekezeti tanítók illetménykiegészítését már nem lehetett tovább halogatni, vajjon nem az állam adta-e erre a szükséges összeget % (Az 1913. évi költségvetésben ez már 11,700.000 korona.) Ez idő óta jelennek meg a Néptanítók Lapjában évről-évre azok a pályázati hirdetések, amelyekben a felekezeti iskola tanítójának ígérnek 100 koronát az egyház és 900 koronát az állam pénztárából. S végre a nem állami tanítók fizetésrendezésére nem az állam adott-e a folyó évben 5,700.000 koronát? ... Hol szunnyadt, hol rejtőzött ezekben az áldozatos időkben a felekezeteknek a kultúra iránti nemes áldozatkészsége? ... Nem volt és ma sincsen ez sehol! Annyira nincsen, hogy még az elnyomott, kiuzsorázott alsó papság fizetésekiegészítésére, korpótlékaira és az egyházak segélyezésére is több mint 25 millió koronát költ az állam ebben a mostani egy esztendőben. Amíg az állam saját népiskoláira 23½ milliót, a nem államiakra pedig 21 milliót áldoz: addig minden egyház, minden felekezet csak a saját politikai és gazdasági uralmának konzerválására és fokozására alkalmas intézményeket tart fenn és támogat, sőt ilyenek részére még az állam tetemes hozzájárulását is kierőszakolja.

Mindezek az adatok azt igazolják, hogy a magyarországi felekezeti iskolák már eddig is általában és minden tekintetben tetemesen hátramaradtak az állami iskolákkal szemben s jövődben sem Ígérnek az állapotok mást.

Nem ilyen kedvezőtlenek az összehasonlítás eredményei az állami és a *községi iskolák* között. Ez utóbbiak, közöttük különösen a székesfőváros iskolái, messze meghaladják a felekezeti iskolák átlagjait és nem sokkal maradnak el az állami iskolák mögött. Csakhogy a községi iskolák rendszere az 1868. évi 38. t.-c. dacára sem képes kifejlődni, sőt még a leggazdagabb és legműveltebb városokban is visszafejlődést mutat. Temesvár, Arad, Pozsony, Győr, Kassa, Székesfehérvár, Szombathely, Pécs, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó. Miskolc, Szeged, Nagykanizsa, Veszprém, Baja, Zombor,

Pancsova, Nagybecskerek stb. egymásután adták át az államnak a maguk aránylag egészen jó községi iskoláit.

A községi iskoláknak ez az elállamosító folyamata egyre tart és a jövőben is kétségtelenül folytonosan erősödni fog, mert a községeknek országszerte igen nagy pótlója nem is engedné meg azt, hogy az iskolákra nagyobb összegű befektetéseket és fönn tartási költségeket fordíthassanak.

A statisztikai táblázatoknak legkisebb fontosságú rovatában a társulati, az egyesületi, uradalmi és magániskolák adatai vannak összefoglalva és mivel ezek aránylag; is nagyon csekélyek s amúgy is szét vannak szórva az egyes vármegyékben: az országos közoktatás politikája szempontjából alig érdemelnek figyelmet, de nem lehet szemet hunyni ezekkel kapcsolatban ama szomorú tények előtt, hogy különösen a társulati és uradalmi iskolák tulajdonképpen a községi iskolázás terhei alól menekülő nagyurak és kapitalista vállalatok érdekében megtúrt visszaélések; valósággal hatóságilag dédelgetett abuzus ez, amely csak az osztályérdekű magyar közoktatási politika korrump és pártos uralma alatt lehetséges.

Mindezekből, akár akarjuk, akár nem, kénytelenek vagyunk megállapítani és elismerni, hogy Magyarországon a népkultúra fejlődését csak az államosítási politika irányában kereshetjük. Az élet maga is ezt a fejlődési irányt kiveti, amennyiben úgy az egyes felekezetek, mint a községek, egyfelől nem szaporítják saját iskoláik számát, másfelől pedig az iskolatartás anyagi terheit igyekeznek az államra áthárítani, sőt lépten-nyomon találkozunk községi és felekezeti iskolák elállamosításával is.

A magyar állam iskolapolitikája.

Nagyon érdekes a magyar népoktatás e fejlődési folyamatában a magyar államnak a szerepe. Az alkotmányos élet kezdetén az Eötvös-féle tiszteletreméltó liberalizmus, majd az Irányi-féle mérsékelt radikalizmus inkább csak a szavakban, semmint a lelkekben élt. A 48-as hagyományok, sőt még a Deák Ferenc, Schwartz Gyula, Molnár Aladár, Csáky Albin antiklerikális fölfogásai is csupán érdekes és meglepő szónoklatokban nyilvánultak meg, politikai tettek azonban ezekből sem fakadtak.

A magyar népoktatási politika múltjában az államosítási problémának csak egyetlenegy rövid föllobbanása mu-

tatkozott a millennium idejében, amikor Wlassics Gyula és Halász Ferenc az 1000 állami iskola fölállításának problémájával keltették föl a hurrá-hazafiságnak rövid, görögtüzes föllobogását. A magyarosítást törekvés egyik meddő kísérlete gyanánt, tehát megint nem pedagógiai, hanem politikai tendenciával, dobta bele Wlassics Gyula az államosítási kérdést a politikai élet forgatagába: annak realizálása azonban megint csak elmaradt. Úgyhogy ezt az egyetlen, csekély eredményű politikai akciót leszámítva, a magyar állam 1868 óta egészen a koalíciós kormány uralmáig meglehetősen lanyha magatartással, mondhatnám részint a tudatlanság közönyével, részint a politikai lelkiismeretlenség cinizmusával, hártotta el magától ez ügyben a hivatásszerű tevékenységet. Megváltozott ellenben a helyzet Apponyi Albert gróf és méginkább Zichy János gróf minisztersége alatt, akik nemcsak kormányzati intézkedéseikben, hanem törvényhozási alkotásaikban is teljes tudatossággal és tervszerű következetességgel törekedtek egyfelől arra, hogy az állam pénzével eltüntessék az állami és a felekezeti iskolák között a különbségeket, másfelől, hogy bevigyék a felekezeti szellemet az állami közoktatás minden fokozatába. Milliókkal emelték e miniszterek kormányzatuk idejében a különböző felekezetek állami segítségeit, amely rengeteg pénznek nem az iskolák szaporítására s nem azok javítására, hanem arra szolgáltak, hogy a felekezeteknek addigi terheit és a tovább már nem halasztható újabb igényeket fődözzék a közjövedelem támogatásával. Milliókat adott ki az állam népoktatási költségvetésének rovására anélkül, hogy ennek ellenében csak egyetlen új iskolát, egyetlen új tanítót állított volna a magyar köznevelés szolgálatába. Megerősítették, konzerválták a közpénzekkel és a közhatalom tekintélyével a már-már dűledező felekezeti közoktatást. Nemcsak éter-injekciókat adtak neki, hanem egyenesen lehetővé tették számára azt, hogy régi rozoga állapotában megmaradva, továbbra is azt a látszatot tüntesse föl s azzal narkotizálja a jóhiszemű közvéleményt, mintha Magyarországon, 12.000 felekezeti iskola állana a népkultúra szolgálatában.

Hogy a mai magyar államnak micsoda szerepe van a magyar köznevelésben, azt legjobban megmutatja az állami közoktatás költségvetése. A jövő 1914. évi csonka, költségvetést nem számítván, a legutolsó, 1913. évi közoktatásügyi költségvetésből idézzük a következő adatokat:

A főösszegek között a rendes kiadások 124,112.006 koronára rúgnak, ami a magyar állam összes kiadásainak alig

6%-át teszi. Ez a 6%-os közoktatási budget a legszegyenlete-sebb vonásai közé tartozik az egész magyar politikának. Ez az ország, amelynek vezető államférfiai nagy hatalmi fantazmagóriákat táplálnak és hajszolnak, a maga elmaradt kultúrájára budgetjének csak 6%-át fordítja. Így, ezzel a fukarsággal akarja a százados mulasztásokat és tévedéseket helyrehozni, a 49% analfabétát, a majdnem egymilliónyi iskolakerülőt, a 79%-nyi osztatlan, egytanító, vegyes iskolát, a tízezrekre menő rosszul felszerelt, düledező, túlzásfolt iskolaputrit s az éhező, elkeseredett, elnyomott tanítóságot ilyen csekély összeggel szeretné fölsegíteni, ellátni s *M* nemzeti kultúra szolgálatában eredményes munkára alkalmazni. Hogy az óriási, sürgős föladatakhoz képest ezek az anyagi eszközök milyen neveltségesen elégtelenek, azt: főntebb példáink szerint az igazolja legjobban, hogy amikor az országban a hivatalos statisztika szerint beiskolázatlan iskolakerülések számára 10.000 új tanítói állás kellene: akkor ez a költségvetés szervezni fog az 1918. évben 500 új állást és 1914-re előkészíti további 600-nak a szervezését. Vagyis, ha ebben a rohamos tempóban megmaradunk, akkor a mai iskolakerülők számára szükséges tanítói állások szervezésével körülbelül 18-20 év alatt készülünk el, de csak úgy, ha ez alatt az idő alatt a magyar anyák nem szülnék új iskolakerülőket. Ugyanígy vagyunk a tárcá minden más ágazatában: sohasem tudjuk utolérni pénzünkkel szükségleteinket. Kirívó jelensége továbbá a magyar közoktatási budgetnek az, hogy a rendelkezésére álló csekély anyagi eszközök tetemes részét elvonja a legégetőbb népoktatási szükségletektől s a középfokú és a főiskolai, intézetekre fordítja. így a szőnyegen forgó költségvetésben a népoktatásra – tehát a 18 milliónyi nép egyedüli kultúrintézményére – össze-vissza, a felekezeti segélyekkel együtt 62 millió korona van szánva; ellenben a közép- és felsőosztályok néhány százezernyi tömeget szolgáló iskolákra csak ebben a tárcában is több mint 80 millió korona jut, jöllehet a földművelési és kereskedelmi tárcák keretében még súlyos milliókat kapnak ugyanezeknek az osztályoknak östermelő és ipari szakiskolái is.

Még jobban, kitűnik egész iskolázásunk osztályjellege, ha összeállítjuk, hogy mennyit költ a magyar állam egyegy tanulóra a társadalom különböző rétegei számára való iskolákban. A szőnyegen forgó költségvetés szerint az iskolák 1910. évi népességére számítva 1918-ban kerülni fog a magyar államnak egy-egy tanuló

a népiskolában	53 koronába
a polgári iskolában	292
a kereskedelmi iskolában	346
a gimnáziumban és reáliskolában	398
a felsőbb leányiskolában	627
a főiskolában	1110
a katonatiszti iskolában	2600

Ezek a számok nagyon érthetően beszélnek s mi csak azt az egy megjegyzést fűzzük e számsorhoz, hogy a világot sem szeretnők, ha egy népiskolai tanulóra annyit költene az állam, mint egy orvsnövendékre: hanem azt igenis nagyon helyeselnők, ha a népoktatásra abszolút összegben is, meg százalékos arányban is tetemesen több jutna a tárca pénzéből. Ausztriát és Poroszországot például még a rossz-akarát sem mondhatná túlon túl demokrata államoknak és mégis, amabban a közoktatási tárcából 69.8%, emebben pedig 78.4% jut a népoktatásra, holott nálunk csak 49.9%-ot költ az állam a népnevelésre.

Az osztály tagozódásnak szorosan megfelelő jelenségekre akadunk a költségvetés minden részében s ezek az adatok, nem részletezhetjük valamennyit: de az egyetemi tanárok fizetési átlagairól közöljük a következő kis táblázatot, amely a költségvetés adataiból számítottunk ki. Átlagosan egy-egy egyetemi tanár kap évi fizetésül

	Budapesten Kolozsvárótt koronát	
A jogi karon	11,876	10,496
A hittudományi karon	10,842	–
A nyelv- és történettudományi filozófiai karon		
A matematikai és természet- tudományi filozófiai karon	8,431	9,725
A műegyetemen	6,251	–
Az orvosi karon	5,025	4,906

Nagyon világosan és igen érzékenyen megmutatják E fizetési átlagok a mi egész társadalmi rétegződésünknek pontos keresztmetszetét

Legfölül, a társadalom csúcsán, a jogászok és papok: a mái állapotoknak, a vagyonnak, a jogoknak és a hatalmasoknak konzerválói. A lépcső legalján pedig az orvosok, az emberi életnek s az egészségnek – a szegény ember egyetlen vagyonának – hasznos védelmezői. És közben is mennél hasznosabb, mennél nélkülözhetlenebb valamely foglalkozás,

annál kevesebbet költ reá az állam. Még a filozófiai fakultás keretében is többen áldoz a múltakon merengő szakmákra, mint a jövődöt kovácsoló modern tudományokra.

A népiskolák szelleme.

Az iskolajognak szomorú és zavaros viszonyainál, továbbá a kormányzati politikának súlyos mulasztásainál azonban sokkal fontosaim iskoláinknak belső szellemi élete, Népiskoláinkban úgy a tanítás anyaga, mint annak módszere és tendenciája ugyanis lényegében a klasszikus irodalom és a keresztény metafizika szellemének hézagos és csonka kivonata. Alapja ennek a meddő és elavult iskolázási rendszernek az a teológiai világszemlélet, amelynek legjobban kidolgozott és legagresszívebb formáit a keresztény világnézet szolgáltatja. Egykor egészen a teológia uralkodott a szellemeken és az iskolákon is; és vajjon mit ért el? Amire képes volt az oktatás terén, azt már mind véghez vitte. A tételeknek egy csoportját nyújthatja, csak s ezeknek igazolásáért földöntúli hatalmakhoz fordul... (Lewes: A filozófia története. III. 513.) Iskoláink még ma is nagyrészen e szellem uralma alatt állanak, legnagyobb részben a letűnt meddő korok műveltségének konzerválásával foglalkoznak, az engedelmes lemondás passzivitására nevelik növendékeiket s korlátolt teológiai és antropocentrikus világszemlélettel bocsátják ki azokat a XX. század nagystílű modern világába. Ellentéte és ellensége ez az iskolai nevelési rendszer mindannak, ami szép, hasznos, jó és nemes a világon van. Gazdagságunk, egészségünk, a hosszabb élet, a több és nemesebb élvezetek, művészetünk és tudományunk a fitymálásnak, a semmibevevésnek, vagy legalább is a lenéző kicsinylésnek a tárgyai.

A tanítási anyag az antik és a skolasztikus kultúra forrásaiból való s ezekhez csak igen kis mértékben járul hozzá a gyakorlati készségeknek (írás, olvasás, számolás, rajz, kézimunka, ének) és némi természettudományoknak szűkre szabott készlete. Pedig az egész görög-római kultúra, csakúgy, mint a skolaszticizmus messze mögötte maradtak a mi mai műveltségünknek; elméletileg a legotrombább csodahit uralma alatt állottak azok, hiányzott belőlük a tényeket; és az összefüggéseket elemző szellem; gyakorlatilag viszont az arisztokratikus önzés határain nem emelkedett fölül egyik sem. Az antik tárgyak művelő hatásainak

kérdése a gyakorlati pedagógia és a kísérleti lélektan mai állapotában már régen meghaladott probléma. Kísérleti bizonyossággal igazolták e modern tudományok azt, hogy összes gondolati tevékenységünk műveletei: a megfigyelés (érezlés), a fogalomalkotás, az ítéletszerkesztés és a követe keztesés, amelyeket a matematikai és természeti tudományok sokkal eredményesebben képesek kifejleszteni, és gyakorolni, mint az antik tárgyak.

De a népiskolai tantervnek modern elemei is a legszerencsétlenebb válogatásnak az eredményei. Így például a természetrajzban leíró morfológiát, szerföltt hézagos biológiai szómagyarázatokat és némi egészségtani tízparancsolatokat nyújt az iskola. Fizikában a testek általános tulajdonságairól, néhány gépről, a fénytán, hőtán és a villamosság köréből néhány különösségről tanulnak a gyermekek tudományzagú dogmákat. A történelem háborúkról, dinasztiákról, királyok tetteiről, a vér és arany történelmi bűneiről cicomás színpadiassággal beszél a zsenge ifjúság tudásra szomjas lelkének: sehol egy szava sincs ellenben az iskolának a hazát és nemzetet föntartó produktív polgári munkának történelméről. A magyar közoktatás szellemi munkájának minősége felől legjobban tájékoztat bennünket az a tény, hogy a magyar népiskola legfejlettebb típusainak, tudniillik az öt-tanítós állami és a hat-tanítós római katolikus elemi iskolának órendjében a vallástán tanítására fodítanak hetenként összesen 12, illetőleg az utóbbiakban 24 órát, a természettudományok tanítására ellenben csak 4½, illetőleg az utóbbiakban 6 órát.

A tanításnak a módszere a sok és tarka ismeretanyag mellett csak felületes vagy éppen semmi szemléltetés, sarlatán kísérletezés, hebe-hurgya általánosítások és mindenekföltt sietős, gyalró, szóbeli közlés.

A tudománytalan, satnya ismeretanyag, a tarka túlterheltség és a koncentrikus tanmeneti elrendezés egyenesen rákényszerítik az iskolát arra, hogy az ismeretanyag niegrögzésének munkájával, az értéktelen memorizálással foglalkozzék és így kizárja magából az önálló megfigyelések és az egyéni Ítéletek minden lehetőségét. Mindezek őszinte átgondolása után igazat kell adnunk Robert Scheu ama fölkiáltásának, hogy a mi iskoláink a társadalom tervszerű öncsonkításának és az ifjúság rendszeres elbutításának az eszközei.

Legjobban mutatja különben a népiskola munkásságának meddőségét az, hogy tanítványait az iskolakötelezett-

ségnek ideje alatt nem képes végigvezetni ezen a kiszabott rövid iskolapályán sem. A statisztikai évkönyvek kivétel nélkül és állandóan azt igazolják, hogy az első osztályba beírt gyermekek közül alig 25% jut föl a hatodik osztályba. Az iparos-iskolákba beírt tanulók közül körülbelül 21-23% megy az előkészítő osztályba, mert az elemi iskolában nem tanulták meg az olvasásnak, írásnak és a számolásnak még az elemeit sem.

Ma már az egész világon bevonult az iskolákba a modern reális élet ismeretanyagának, a gyermek aktivitásának és a materiális hasznosságának fölkarolása. Nekünk, magyarországi tanítóknak is, tervszerű tudatossággal kell a modern élet eme haladó hullámvonalába bekapcsolni a magyar népkultúra reformját, A tanterveinkben most túltengő humán tárgyak rovására sokkal nagyobb teret kell nyújtanunk a természeti és a társadalmi tudományoknak, oktatási módszerünkben pedig centralis szerepet kell biztosítanunk a *munka tanításának*. Nem a kenyérkereseti képesítés célzatával, hanem az erkölcsi és pedagógiai nevelő értékére való tekintettel kell a munkaiskolák programját fölkarolni.

Amde a tanítás anyagának és annak módszerén kívül kifogást kell emelnünk a kitűzött nevelési cél ellen is. Maga a boldogság relativitásának keresztény beállítása merőben antikulturális dolog. Amaz aszkéta szellem, amely a lemondást, a kevéssel beérést, a lelki megnyugvást, a mai rend isteni eredetét és megváltoztathatatlanságát tanítja, minden anyagi és szellemi haladásnak egyenes ellensége. Az iskola hivatása a kultúra szolgálatában nem lehet más, mint a képességek maximális kifejlesztése és az emberi élet minden terén a leggazdaságosabb üzemek kiszolgálása. Minden olyan törekvés, amely ezekkel a tendenciákkal szembe helyezkedik, nem kulturális, hanem osztálypolitika, amelynek az a célja, hogy a mai uralmi viszonyokat a köznevelés visszaszorításával konzerválja. A tömegek számára passzív erőnyeket és kevesek számára kiváltságos jogokat konstruál. A mai iskolában a tantervvel, rossz iskolákkal, az elnyomott és rosszul fizetett tanítóssággal törekszik erre a régi teológiai szellem. Az egyházak évezredek szokásuk szerint meghúzódnak a hatalom árnyékában és onnan kormányoztatják kedvük szerint a nemzeteket. Segítenek a lelkek narkotizálásával meghosszabbítani a mai uralmi viszonyokat és viszont az iskola tekintélyével akarják megerősíteni a gyöngülő egyházi hatalmat. Pedig a vallási hatalom lényegileg erkölcsi

uralom és amikor a világi hatalom segélyéhez folyamodik, ezzel azt bizonyítja, hogy erkölcsi uralma már elégtelen. (Janet: Politika és morál. I. 14.) És napjaink e szomorú perspektívájában ez az egy megállapítás az egyedüli vigasz-, taló jelenség.

A mai erkölcsi nevelés.

Legtipikusabban jelentkeznek a teológiai szellemnek összes tulajdonságai az iskola erkölcsi nevelése körül. A valláserkölcsi nevelés ezredik évében az erkölcsi hanyatlást a felekezeti nevelésnek – tehát a baj okának – megerősítésével akarják megállítani. Azt követelik a tanítótól, hogy a dolgozó tömegeket a mai világrendnek kedvező ideológiában nevelje. A tanító hirdesse, hogy isten akaratából való a renyhe gazdagság, meg a munkában megszakadó szegénység és ezért tétlenül kell túrnünk ezt az állapotot. A tanító úgy tüntesse föl a mai uralkodóosztályt, hogy az szerezte, az tartotta fön a hazát, és ma is az ad kenyeret a munkásoknak, tehát annak föltétlen engedelmességgel, tisztelettel és alázatossággal tartozunk: egyszóval as iskolában lakáj legyen a tudomány, dicsérje az uralkodóosztály történelmi szerepeit, védelmezze a mai tekintélyek bagoly várait és igazolja a mai rend változhatatlanságát.

Emellett a politizáló, vallás hirdeti az iskolában a földi élet értéktelenségét, fölrakja a lelkekre a kényszerű megnyugvás bilincseit és unszolja a másvilágra szóló ígérvényeket.

A teológiai szellem célkitűzését klasszikus tömörséggel fejezi ki Mázy Engelbert „Nevelési szabályzat”-ában, melyet mint a Katholikus Tanár-Egyesület elnöke bocsátott tárgyalás alá: „A középiskolai oktatás első célja, hogy megerősítse a növendékeket a lelki alázatban, a tekintély tiszteletében és az engedelmesség készségében.” E nevelési célnak elérésére pedig használják a bibliai történetek és a hittudományi dogmák rossz módszer szerint, való, legtöbbször értelmetlen betanítását és a vallásos élet szertartásos cselekedeteit. Az erkölcsi elem ezekben a tanításokban szerfölrött kevés és csak azokra a, primitív egyszerű életviszonyokra alkalmas, melyek között a bibliai halászó és pásztorkodó zsidó nép számára volt annak idején szükségés.

Az új erkölcs.

Ezzel szemben hivatkoznunk kell a modern etika, ama tudományos megállapítására, hogy az erkölcs változó s min-

den kor erkölcsi kódexe az illető kor szükségleteiből nő ki. Ezek a szükségletek legnagyobb részben gazdaságiak, a többiek is csupán azokból keletkeznek, azokra épülnek, azoknak termékei és reflexei. A mi korunk élete, a villamosítak, a tenger alatt járó hajók, a repülőgép, a drótnélküli távirás kora; a napmotor, a mesterséges fehérje s a szervátültetés problémaival vesződő élet; az emberiségnek száz meg száz ponton szolidáris nagyszerű világgazdasága stb. stb. sokkal nagyobb értékű, magasabb fokozatú életformája a társadalomnak, semhogy megelégedhetnék a jézusi kor számára készült életszabályokkal. Kevés a mi korunk számára az az erkölcsi elem, amelyet a vallások nyújtanak nekünk. A kollektív élet törvényszerűségének fölismerése s a szolidaritás egyetemes erejének nagy átérzése fölé kell fölépítenünk a világi erkölcsstan egész rendszerét. Ez az új erkölcsstan nem fogja a valláserkölcssel szemben azt tanítani, hogy lopj, ölj, paráználkodjál stb., hanem ki fogja egészíteni azokat a primitív és ma már tanítani is fölösleges erkölcsi parancsokat a modern élet számára valóban szükséges új elemekkel. Az új erkölcsstan semmit sem rombol le a régiékből, hanem ellenkezőleg, fölübök építi a nagyobb stílusú új életnek inég hiányzó erkölcsi rendjét. A vallásos dogmák és jelképek ma már az egész vonalon bomlanak; vallások története és azok bírálata maga után vonta a kételkedés fölvirágzását. Az isteni büntetés eszméjében ma már nem találunk semmi erkölcsi elemet; mi, tanítók, különösen jól tudjuk, hogy az erőszak, a büntetés a legalacsonyabbrendű fegyelmezés eszköze s még inkább ilyen az isteni kegyelem elve, amely szerint nem mindenki részesülhet a bocsánatban és az örök boldogságban. Elöttünk ma már mindez amorális, nem erkölcsstelen, hanem erkölcsnélküli valami. Nekünk nem imponál már az a követelés, hogy a tömegek vallásossága a társadalmi rend érdekében szükséges. Mi sem hisszük el, de maga a klerikalizmus sem vallja bensőleg már azt, hogy az isten legyen a kapitalista társadalom zsandárja. Az erkölcsi parancsok vallásos szentesítése már annyira elveszett a kultúrmepek szívéből, hogy a világ összes államai a büntetőtörvénykönyvek paragrafusaiiban keresik és találják meg a társadalmi rend megfelelő védelmét, mi, tanítók, pedig vissza akarjuk kapni iskoláinkat a nemzet értelmi és erkölcsi nevelésének szolgálatára.

Nem akarunk az iskolában küzdeni a vallás ellen: de azt sem akarjuk, hogy a vallás lobogója alatt az egyház küzdjön az iskolában a nevelés ellen. Az iskolából ki akarjak

zárni a felekezeti széthúzás elemeit. Éppen úgy akarunk eljárni, amint a felekezeti iskolák a maguk hatáskörében ezt már sok helyen megcselekedték a más vallású gyermekek számára. Mindnyájan tudjuk, hogy a kalocsai, az egri, a pécsi, a székesfehérvári, stb. római katolikus iskolákban. s éppen a legvallásosabb zárdai és szerzetesi intézetekben, a református és az izraelita tanulók az illető iskolákon kiyilj, saját hitközségüknél kapják vallási oktatásukat; viszont a debreceni, a nagykőrösi, a nagyenyedi stb. református iskolák még katolikus növendékeiket utasítják saját felekezetükhöz vallásoktatásra. íme, az egyes felekezeteknek illetén eljárása igazolja legjobban a mi követelésünk helyességét és kivihetőségét. Nyugodt öntudattal, sőt valóságos büszke önérzettel állítjuk, hogy mi, akik a vallásoktatást az iskolából a felekezetek hatáskörébe akarjuk áthelyezni, nemcsak hogy a mainál sokkal mélyebb és intenzívebb erkölcsi nevelés után törekszünk: hanem még a vallásoktatás számára is: kedvezőbb körülményeket nyújtanánk. Az erkölcsiség nevében tehát semmiféle szemrehányást, semmiféle megrovást nem fogadunk el.

Összefoglalás.

Az iskola egész belső életének köréből ki akarjuk zárni a teológiai szellemet, amely azon a tanításon épül föl, hogy az emberiség saját bűnei folytán kiesett a kegyelem egykori boldog állapotából és most szenvedésekre és bűnhódésekre kárhóztatva éli itt ezt a mai megváltozhatatlan, nyomorult életet. Ennek éppen az ellenkezőjét valljuk s a történelem tanúságaival igazoljuk, hogy az emberiség az állati műveltség barbár nyomorúságaiból évmilliók testi és szellemi nagyszerű erőfeszítéseivel emelkedett föl a műveltségnek, gazdagságnak és erkölcsiségnek mai, igen magas fokára. Nem igaz az, hogy a Föld egy ütött-kopott, kellemetlen csárda, amelyben ideig-óráig türelmetlenül kínlódik a, másfelé vergődő, szegény utas; ó nem, a Föld az emberiség napfényes, szép hazája, amelyben a nemzedékek milliói fognak még élni egészségesen, gazdagon, művelten, boldogan; és mi. tanítók, e fejlődési tendenciának szolgálatába akarjuk állítani a magyar népiskolákat. Nevelési munkánk céljául kitűzzük azt, hogy növendékeinknek a világ reális ismeretét nyújtjuk, hogy önálló szabad gondolkodásra, képesítjük őket és bátor, cselekvő készségeket nevelünk beléjük. E törekvéseknek legközelebbi programing a az államosító iskolapolí-

tika, tantervi és módszerei reformok, s az egész nepoktatás világyiasítása.

Világyosan látnunk kell azonban, hogy ez a reformprogramra nem izolált kérdés és amint nem lehetne a sivatag szikes, forró homokjában ananászt nevelni: úgy nem lehet e lekéselt szomorú Magyarországba a köznevelésnek ilyen nagyméretű kultúrnövényét elpalántálni. Ez a reform csak annak a nagy és integráns nemzetmunkának lehet majd egyik részlete, amely a gazdasági és politikai demokrácia alapján ki fogja fejleszteni a művelt, gazdag és független nj Magyarországnak modern életrendjét.

*

Az elnök megköszönte az előadást s azután vitára bocsátotta az előadottakat.

Csiky Béla, tanítóegyleti elnök: Megköszöni a Társadalomtudományi Társaság Miskolci Fiókja vezetőségének, hogy módot és alkalmat adott a megye tanítóságának arra, hogy ezen az előadáson testületileg megjelenhetett s az őt oly közlelről érintő vitában, a nepoktatás reformjában, részt vehet. Üdvözli Zigány Zoltán előadót, mint a Borsodmegyei Általános Tanítóegylet vendégét is és élve a hozzászólás jogával, kijelenti, hogy Zigány Zoltánt már rég ismeri, mint jeles pedagógust nagyrabecsüli. Kiváló szónoki, képessége és írói tehetsége előtt készséggel kalapot emel. A tanítói mozgalmak és küzdelmek agilis és bátor vezérét igen nagyra tartja, de mégis ki kell jelentenie, hogy vele mindenkor és mindenben egyetérteni nem tud. A szélsőségekbe követni nem képes.

Előadása kapesán nyilvánított azon kijelentéséhez, hogy szükségesnek tartja a nepoktatás államosítását, örömmel hozzájárul, sőt kijelenti, hogy magyar nemzeti szempontból nagyon is fontosnak és sürgősnek tartja a nepoktatás államosítását az egész vonalon, kivétel nélkül, mert a mostani tanügypolitika, mellett, amidőn a nemzetiségi iskoláknak az ő 200 koronájukhoz a kormány egy teljes tanítói fizetést ad, az állam pénzén neveli a. haza ellenségeit.

Azokban kikapcsolandónak tartja a követelés második részét, a hittan tanításának az iskolából való kiküszöbölését. Szerinte a hittan tanítása az iskolában kell, hogy történjék s a hittanórának ott kell szerepelnie a tantervben és a tanrendben, hogy maga a gyermek is lássa azt, hogy a hittan tanulása éppen olyan fontos, mint bármely más tantárgynak a tanítása. Az iskola az életre nevelvén, arra is nagy gondot

kell fordítania, hogy jó, becsületes, és istenfélő emberek válnak növendékeiből, akik a magyar hazának is, egyházaiknak is hű polgárai, igaz hívei legyenek.

De taktikai szempontból is helytelennek tartja a két különálló dolog összekapcsolását, mert így sokkal nehezebben fog menni az iskolák államosítása, mivel az egyházak még nagyobb ellentállást fognak kifejtetni s még több akadályt fognak a kérdés megoldása elé gördíteni, ha ott látják a hittan tanításának kiküszöbölési tervét. Attól tart, hogy ezzel a második tétel beállításával az egész államosítási óhajlás kútba esik.

Hídvégi Aurél, állami isk. igazgató: Az előadó úr eszméit, érveléseit, teljes egészében magaménak vallom és csak Csiky Béla igazgató urnák a vallásoktatás iskolai tanítása érdekében tett felszólalására óhajtok néhány megjegyzést tenni.

Nem áll Csiky úrnak az a kijelentése, hogy a vallások a szeretetnek és a jótékonyágnak az előmozdítója.

Nekem 27 évi megfigyelés után az a tapasztalatom, hogy a vallásoktatás beviszi az iskolába a felekezeti gyűlölséget. Ezt különösen a vallásórák előtt közvetlenül lehet észlelni, mikor tanítványaink felekezetek szerint szétválnak. Ilyenkor elkezdődik a csúfolódás, a gúnyolódás s ez igen sokszor szitkozódássá és verekedéssé fajul. Az iskolában való vallásoktatás válaszfalad épít ember és ember között és így erős akadály a egymás iránti szeretetnek, az egymás megbecsülésének, az összetartozandóság érzésének. Erős gátat vet a tanító ama munkája elé, mellyel az egyenlőség, a testvériség eszméjének megvalósítására törekszik.

De a történelem is arra tanít bennünket, hogy valahányszor előtérbe kerültek a vallási, a felekezeti tekintetek, mindannyiszor az emberek ezreinek a vére hullott, mindannyiszor testvérgyilkosság, végtelen nyomor és erkölcsi rothadás következett be.

Telek Géza, állami isk. igazgató: Méltóztassanak megengedni, hogy az elhangzott előadás nyomán fakadt impresszióimat én is kifejezzem s röviden bemutassam azt a látászöveget, amelyből én az előadó urnák, valamint táborarának és híveinek reformálni akaró törekvéseit nézem...

Az előadás tárgyának két pontjához óhajtának hozzászólni, úgymint az iskolák államosításának kérdéséhez és a felekezeti hitoktatásnak az iskolákból való kiküszöbölése kérdéséhez.

Jelenlegi törvényeink az iskolaföntartás jogát nemcsak

az államra ruházzák, hanem megengedik, hogy községed, felekezetek, társulatok, sőt magánosok is éljenek az iskolafönntartás tógával. Eme jognak illetén kiterjesztésében én nem is lá tik semmi veszedelmet mindaddig, míg az iskolafönntartók megfelelnek azoknak a követelményeknek, amelyeken a nemzet eljük szab és melyeknek teljesítését tőlük méltán elvárja.

A bölcs Gondviselés az emberi testnek tagokat adott. Ezek a testrészek egyenként és összesen azzal a küldetéssel, hivatással jöttek létre, hogy a részek összességének: az embernek, az egyéneknek a javát szolgálják.

A különféle jellegű iskolafönntartók is a nemzet testének tagjai. Én tehát azt tartom, hogyha például a kéznek van létjogosultsága az embert alkotó gépezetben, úgy van a különféle iskolafönntartói intézménynek is akkor, ha a társadalmi egység javára van. Ha valamely testrészem beteg, úgy bizonyára nem fogom azt azonnal le- vagy kivágnatni, hanem iparkodom a megjavulást előmozdítani.

Az a kérdés, beteg-e a hitfelekezeti vagy az államon kívüli más iskolafönntartói intézmény, vagy sem? A statisztika igazolja, hogy jókora része igen. Ezt a bajt mindenesetre orvosolni kell, mert beteg tagokkal nem lehet sikeres csatát vívni és nem lehet versenyt tartani a haladás útján rugalmas lépésekkel siető nemzetekkel. Azonban nem látom szükségesnek a rögtöni amputációt, mert a megcsonkításnak is bizonyára vannak hátrányai.

Kívánja meg az állam a különféle iskolafönntartóktól, hogy iskoláikat az államéival egy színvonalon tartsák és fejlesszék. Ha ezt nem akarják vagy nem tudják megtenni, akkor semmiféle címen nem vindikálhatják maguknak az iskolafönntartás jogát. Ilyen esetben nem lehet habozni, hanem az üszkösödésnek indult testrészt azonnal el kell távolítani az államosítás műtétével. Nem szabad tűrni, hogy egyes iskolafönntartók kényök-kedvökre garázdálkodhassanak és visszaéljenek a kezökbe tett bizalommal a nemzet kárára, hanem ilyen esetekben a legradikálisabb és legsürgösebb módon kell cselekedni. A nemzetet alkotó tömegben kisebb csoportok speciális célokkal csak úgy tömörülhetnek és élhetnek, ha speciális érdekeik és céljaik nem ellenkeznek a nemzet céljaival. Mihelyt akarva, nem akarva, kárára, hátráltatására vannak a nemzeti előhaladásnak, azonnal meg kell szüntetni életföltételeiket.

Szerény véleményem szerint tehát egységesíteni kellene az iskolák működése fölötti felügyeletet; ne analfabéta

iskolaszékerek nagyképűsködő tudakosságai legyenek az irányító szervek, hanem föltétlenül szakközegek gyakorolják a szigorú felügyeletet. A tanterv, szolgálati pragmatika is egységesebbé tétessék, mert csak ily módon lehet a nemzet tagjainak egy színvonalon álló alapműveltséget biztosítani. Csekélységem tehát a következő államosító iskolapolitikának a híve:

Az a felekezeti vagy más jellegű iskola, amely az állami iskolákkal lépést tud tartani úgy a nevelés, mint műveltségnyújtás, nemzeti szellem, iskolafejlesztés és tanítói díjazás tekintetében, zavartalanul folytassa működését; az azonban, amely maradiságával, elfogultságával, anyagi erejének hiányával a nemzet azon csoportjának, amely elég szerencsétlen köteléke alá tartozni, valóságos átka, haladásának kerékkötője, haladéktalanul államosíttassék. Nem tartom helyesnek azt az iskolapolitikát, amely jelenleg fönnáll, hogy tudniillik igen sok felekezeti iskolánál a tanítói fizetés kilenc-tizedrészét az állam adja, a felügyeletet mégis a felekezet gyakorolja. Főleg nemzetiségi vidékeken látok ebben a nemzetre nézve veszedelmet, mert ilyen helyeken aztán megeshetik, hogy az állam tartja azokat a tényezőket, akik nem a magyar nemzeti törekvéseket, hanem ennek kárára speciális érdekeket szolgálnak.

Ami pedig a vallásoktatásnak az iskolabóli kiküszöbölését illeti, legyen szabad kijelentennem, hogy ezt a törekvést részemről határozott ellenszenvvel fogadom, elítélem, a nemzetre nézve attól semmi jót nem várok, sőt károsnak tartom. Mert mi a vallásoktatás, mélyen tisztelt Uraim? Nem egyéb, mint a gyermeknek az isten, szülők, önmaguk és felebarátjuk iránti kötelességeire való oktatása. Kérdezni bátorodom most már, van-e abban egyéni vagy nemzeti veszedelem, ha a gyermeket arra tanítják, hogy van isten, aki a világot teremtette, föntartja és kormányozza, aki egykor a jóknak jutalmazója, a gonoszoknak büntetője leszi. Káros-e az, ha a vallásórakon a gyermekeket arra tanítják, hogy tartsa meg az isten parancsait, tisztelje, szeresse szülőit, elüljáróit, embertársait, másoknak kárt ne okozzon stb. Káros-e az, ha az a gyermek a vallásórák keretében megismeri egyházának keletkezését, fejlődését és történetét? Jogos-e az, hogy a különféle hitfelekezetek az iskola katedráján helyet kapjanak és a saját módjuk szerint a felekezetükhöz tartozó gyermekeket oktassák? Én azt hiszem, mélyen tisztelt Uraim, hogy az itt röviden fölsoroltak taní-

tása nemcsak nem káros, hanem föltétlenül szükséges is, a hitfelekezetek iskolai működése elvitázhatlanul jogos. Vallás-szabadság van, minden felekezetnek joga van ennél fogva híveit, elkezdve már a gyermekkorban, oktatni, tanítani. Erre a célra pedig a gyermekeknél a legalkalmasabb hely az iskola. Nem várhatja a tisztelt előadó úr, hogy a különféle felekezetek, kirekesztvén az iskolákból, a vallásoktatás céljaira külön épületeket emeljenek, mert a polgárok pénzén emelt iskola ezek számára nem oly idegen intézmény, amelyben a vallásoktatás helyet ne kaphatna. Vagy tegyük föl, hogy egyszerre kiküszöbölték minden iskolából a vallás-tanítást. Elképzeltetjük e azt, hogy a nemzetnek ehhez a tény-hez szava nem volna? Föltehetjük-e, hogy a nép – mely vallásához oly erősen ragaszkodik – szó nélkül túrné, hogy gyermeke hittant ne tanulhasson az iskolában? Én nem hiszem, hogy a kiküszöbölés az egész vonalon megtörténhetne egy vallásháború nélkül. Ezt pedig talán még az előadó ur sem óhajtáná.

Ha a hitoktatást az iskolából kiküszöbölnék s mint egy elhasznált ruhadarabot eldobnánk, ezzel a tényünkkel azt dokumentálnánk, hogy a hittanórák keretében tanultakra nemcsak hogy semmi szükség nincs, hanem azok egyenesen károsak. Az az érvelés, hogy hiszen az a felekezetek belügye, végezzék az iskolától távol, úgy amint akarják, szerintem csak szépségtapaszon azon szándék elfödésére, amely tulajdonképpen a vallás ellen irányul. A növényi négy főéletföltétel közül vegyük el valamelyiket, eljárásunk lassanként a növény pusztulását vonja maga után. Vegyük el a hitfelekezetek életföltételei közül az iskolai vallásos oktatást, úgy a baltát a vallásos érzelem kivégzésére emeltük föl. Azt is mondják, mélyen tisztelt Uraim, hogy a vallásoktatás kérdésének megoldása az egyén privátdolga, ha tetszik, tanítsa vagy taníttassa gyermekét ily irányban úgy, amint jólesik. Ha ezt axiómaként elfogadjuk, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy ez az érvelés áll a népiskola más tanítási anyagaira vonatkozóan is. Elvégre az egyén belügye lehetne az, hogy akar-e egyáltalán tanulni vagy sem. Mégis a törvényhozás nem bizza e kérdés eldöntését az egyén tetszésére, hanem kimondja az iskolakötelezettséget, mert nagyon jól tudja azt, hogy sok tudatlan ember iskola nélkül hagyná fölnőni gyermekét, amelyből nemcsak egyéni, hanem nemzeti veszedelem is származna.

A vallásoktatásnak az egyén tetszésére bízása esetén is ugyanez áll, Igen sok szülő nem törődne gyermekének vallá-

szos nevelésével, amelyből nemcsak az egyénre hárulhatna veszedelem, hanem a nemzetre is.

Nem állítom én azt, hogy egyedül a vallásoktatás képes a gyermeknek olyan erkölcsi alapot adni, amely szilárd biztosítékot nyújt annak egész életére, hanem azt vallom, hogy a vallásoktatás is egyik tényezője a gyermek erkölcsi megszilárdításának, tehát kő a fundamentumban, amelynek kivévése az épület megingását vonhatná maga után. Mi is részeseültünk vallásoktatásban valamennyien s nem gondolnám, hogy érett ésszel visszaemlékezve a tanultakra, azoknak káros hatását volnánk kénytelenek jelenleg is viselni.

Az elmondottakkal nem azt fejeztem ki, tisztelt Uraim, hogy a vallásoktatás mai módszerétől el volnék ragadtatva. A vallásoktatás megreformálását ugyanis föltétlenül szűk« ségesnek tartom. A tankönyvek nehéz, száraz stílusa nem alkalmas egy csöppet sem arra, hogy segítségükkel és általuk a gyermekek vallásos alapot nyerjenek; a gyermek előtt érthetetlen szabályok bemagoltatásában nem szabad kimerülni a vallásoktatásnak. A vallásoktatást pedagógiaileg képzett elemek gyermekded módon végezzék.

Nagy és fontos munka vár tehát az egyházakra, amelyeknek megoldásával az ügy fontossága érdekében nem szabad késlekedniük, hanem elismert pedagógusok segítségével és közreműködésével kell annak előnyös tanítási módját megalkotni. Itt is az a véleményem, hogy a beteg testrészt gyógyítani kell, nem pedig egyszerűen kivégzésre ítélni.

A vallásoktatásnak az iskolabóli kiküszöbölésére nézve tehát az előadó úrral nem értek egyet. Annak az iskolában létjogosultsága van, ennél fogva úgy egyéni, mint nemzeti szempontból mellette foglalok állást.

Gáspár Bernát, nyelvtanár: Mindenben egyetért az előadó fölfogásával s a fölmerült ellenkező véleményekkel szemben rámutat arra, hogy amíg az iskola a maga művelő hatásával az ifjúságot egyesítené, addig a vallásoktatás már a zsenge korban szétválasztja, különbségeket és ellentéteket fakaszt azok között, akiknek egész jövőndő életükön keresztül a szolidaritás belátásával és átérzésével kellene egymást támogatniuk. Hivatkozik arra a köztapasztalásra, hogy még fölnőtt és művelt emberek körében is azonnal megszűnik az egyetértés és ki van zárva a kölcsönös meggyőzés lehetősége, mihelyt vallásra terelődik a beszéd. Mert csak a műveltség egyesít: a vallás ellenben szétválaszt.

A mai vallások csak dogmákat és ceremóniakat nyújtanak; erkölcsi mag tanításaikban alig van. Hiszen Buddha,

Konfucius, Szokrates, Arisztoteles, Plató és a pogány bölcsék tiszteletreméltó seregei erkölcsösek voltak, pedig a keresztény kinyilatkoztatásokat nem ismerték. Napjainkban is mindazon országokban, ahol a felekezetiiséget kitessekelték az iskolából (Franciaország, Olaszország, Amerika, Skandinávia stb.), nem szűnt meg az erkölcs, nem fordult föl a társadalom, rendje, sőt ellenkezőleg ezek az országok a leghaladottabbak közé tartoznak, nemcsak a közgazdaság és közműveltség, hanem a közerkölcsiség terén is. Sőt pontos statisztikai adatok még azt is igazolják, hogy éppen a felekezeti nélküli tömegek között legalacsonyabbak a kriminalitás százalékszámái. Vi* szont az ellenkezőre példa a vallásos Spanyolországnak, Portugáliának és Magyarországnak szomorú állapota, amely országokban a Misericordia és a Caritas koldusokat nevel, a klerikalizmus pedig odaadja magát a mai társadalom gazdasági és politikai igazságtalanságainak igazolására és védelmezésére. Hivatkozik a bibliás népek, az angolok és búrok háborújára, továbbá, a szemünk előtt nemrég lefolyt Balkán-háborúkra, ahol az egyházak papjai sokszor ugyanazon vallás istenét, ugyanazon ceremóniákkal és imákkal kérték a halálos ellenségek megsegítésére. Ugyanazzal az áldással indultak harcba egymás ellen a katonák ezrei, hogy ugyanazon istenbe vetett bizalommal öldöcssék halomra hit-sorsosaikat, akiket a hipokrata egyházak tanítása szerint felebarátok gyanánt kellene szeretniök.

A Jézus munkáját, tudniillik szegények fölemelését, ma nem az egyház szolgálja, hanem a népjogokért, a nép jólétéért és a nép műveltségéért küzdő szocialisták és radikális, progresszív polgárok végezik. Az egyházak pedig az iskolák katedráin, a templomok szószékein és a törvényhozás termeiben egyaránt szemben állanak a föl törekvőkkel, hogy fönn-tartsák és megerősítsék a mai elnyomó osztályuralmat. Lefesti azt a hipokrizist, amellyel a hadiszerszállító-vállalatok s a diplomácia a nép érdekei ellen kihasználják a militarizmust és rámutat arra a szerepre, amelyet e népámítás körül az egyházak részint iskolai tanításaikkal, részint egyházi szertartásaikkal gyakorolnak. Legközvetlenebb és kézzelfogható tapasztalata az, hogy az egyházak mai oktató és nevelő munkájának egyedüli célja az emberiséget továbbra is kiskorúságban, a papok és az urak gyámsága alatt tartani. Szükségesnek és sürgősnek tartja a vallásoktatásnak és az egész theologiai szellemnek kiküszöbölését a közoktatás minden fokozatából. Helyesli az előadónak tantervi kritikáját is s figyelmezteti a társaságot arra, hogy a vérengzéseket

dicsőítő történelmi oktatás, a hősköltevények és a bibliai sokkal erkölcstelenebbek és erotikusabbak, mint bármely, modern pornografikus könyv.

Mindezek helyett az erkölcsi oktatás alapjául a szolidaritás elvét egész nagyszerűségében be kellene vinni a köznevelésbe. A szabadság és a kölcsönös segítség eszméivel a társadalmi igazságosság életrendjét kellene az ifjúsággal megismertetni, megszerettetni és annak gyakorlását beléjük nevelni. A természettudományok tanításában a gyakorlati hasznosság szempontját tartja elsőrendűnek s helyeselné, ha már az elemi népiskolában a földművelési és műszaki elemeket, a konyha kémiaijáról szóló tudnivalókat és egészségügyi ismereteket szereznének a tanulók.

Vadas Ábrahám, tanító: Az előadónak fejtegetéseit és eszmemenetét egy csekélyke részlet kivételével teljes meggyőződéssel helyesnek és igaznak vallom. A vallásoktatásnak, az iskolai rendes tárgyak köréből való kiküszöbölésére fölhozott indokolása az a részlet, amelyen a magam részéről változhatni óhajtanék. Előadó szerint az évezredek előtt, primitív, őstermelő népeknél keletkezett vallások a dolog természetét szerint nem nyújthatják mindazt az ethika útbaigazítást, amelyre a mai bonyolult társadalmi viszonylatok bánván szüksége az embernek. Ez az indokolás nem elég világos, nem elég határozott, mert az érzékeny hívőnek alkalmat, sőt provokálást adhat a maga vallása erkölcsi értékének és örökérvényességének védelmezésére. Már pedig, ahogy ez egyéként az előadásból is világosan kitűnik, a radikalizmusnak nem célja sem a vallási érzékenység érintése, sem vallási viták fölidézése, amennyiben a hitet magánügynek tekinti és éppen ezért óhajtja attól az erkölcsi oktatást az iskolákban is függetleníteni. E kívánalmat nagyon kielégítően meg tudjuk indokolni a következőkkel:

A vallásoktatás, amint azt az előadás is kellőképpen kiemelte, csak kisebb részében nyújt erkölcsi oktatást, nagyobb részében teológiát, vagyis a legemészthetlenebb fajtából való metafizikát, továbbá egyháztörténetet, tehát csodákkal telített, irányzatos történetet nyújt, melynek a való eseményekhez legtöbbször vajmi kevés a köze. Sőt abban a csekélyebb ethikai részében is a vallásoktatás, igazabb nevén a felekezetes erkölcsi oktatás, irányzatos, elkülönítő célokat szolgál. Sőt már külső formájában is az általános, egységes, erkölcsinek ellenére dolgozik azzal, hogy erre a tanításra a tanulókat felekezetek szerint különtereli. Az államközösség mindaddig nem úr a saját iskolái fölött, amíg a jellemneve-

lésre tartozó erkölcsi oktatásban tőle független Hatalmak, a felekezeti hatóságok rendelkeznek teljes érvénnyel és pedig egy-egy iskola részére is többfelől, a tanulók más-más csoportjai részére teljesen szabadon. Hajótörése ez minden törekvésnek, mely az iskola részére fáradhatatlan gondossággal akarja minőségileg és mennyiségileg az odavalót megváltogatni. A tanítás első korszakától, a verbális verbalizmustól – ahol szótartalmat nyújtottak szóeszközzel – a verbális realizmus (szóeszközzel tárgyi tartalom) és szemléltető realizmus korszakain át kezdünk eljutni a tanítás modern és emberhez méltó negyedik korszakához, a cselekvő realizmushoz, amelyben a valónak, a létezőnek megismeréséhez cselekvőleg jut el a tanuló alany, ahol izomérzettel vesz részt a megismerésben és nem csupán agyát meg érzékeit foglalkoztatjuk. Ezzel szemben a vallásoktatás ma is az eredeti, üres, vérszegény verbális verbalizmust képviseli a tanításban. Ezt megtartani gondolkodó ember nem akarhatja. Tessék a vallásról iskolán kívül, kinek-kinek hite és fölfogása szerint gondoskodni.

Taktikai szempontból kívánta még egyik fölszólaló, hogy előbb csak az iskolák államosítását sürgessük és csak ennek válósulta után álljunk elő a másik dologgal. Ezt a taktikát a radikális mozgalom őszinteségével, nyíltságával összeegyeztethetőnek nem tartom. Az akadályok nehézségeitől nem kell visszariadni, ennek az igazságért és a közjóért folyó küzdelemnek csak győzelem lehet a vége.

Zigány Zoltán előadó: Megköszönvén a fölszólalók figyelmes és tárgyilagos bírálatát, kijelenti, hogy eredeti fölfogásától a vita nem térítette el s szeretné az ellenvetéseket legalább röviden tárgyalni.

Mindenekelőtt örömmel állapítja meg, hogy a fölszólalók egyike sem kifogásolta a felekezeti iskolák elmaradottságára s viszonylagos visszafejlődésére vonatkozó fejtegetéseit, az állami iskolapolitika kritikáját és az erkölcsi nevelést tárgyaló megjegyzéseit, a tantervi változásokra és a tanítók viszonyaira vonatkozó nézeteit. Tulajdonképpen tehát csupán az államosításnak és a felekezeti hitoktatásnak kérdései vannak a vitában.

Nem helyesli *Csiky Béla* igazgató urnák: a felekezeti hitoktatás kiküszöbölése ellen fölhozott ama érvelését, hogy tudniillik azért maradjon meg a felekezeti hitoktatás az iskola keretében, mert csak így tarthatja fenn a hitoktatás a maga tekintélyét, csak így látja a gyermek a hittant olyan fontosnak, mint a többi tárgyakat. Nem helyes ez a fölfogás

azért, mert hiszen a hittan valóban nem egyenlő értékű a tanítás többi tárgyával. Kétségtelenül sokan mondják, hogy a hittan fontosabb az összes többi tárgynál, maguk a felekezeti egyházak is ezt vitatják. De viszont nagyon sokan vagyunk mi, akik ellenkezőképpen, a többi tárgyakat tartjuk a hittannál fontosabbnak. Mindkét részen megegyezünk tehát abban, hogy itt kiegyenlíthetetlen különbségek vannak. Nincs kétség aziránt sem innen, sem túl, hogy a hittan a többi tárgyakkal nem egyértékű stúdium és éppen ezért nem együvé váló azoknak a tanítása, A taktika szempontját is mellékesnek tartja az előadó ebben a kérdésben, mert a szóbanforgó reformjavaslatokban, az államosítás követelésével teljesen egyenlő értékű és egyenlő fontosságú az a tantervi követelés, hogy a népiskolákból az egész vonalon kuszóltassék ki a felekezeti szellem. Az olyan államosítás, amelyben a klerikalizmus írná elő a tantervet, amelyben tehát megmaradna a mai tantervi és módszerei reakció, az ilyen reform senkit sem elégítene ki. Mindkét oldalról világosan kell itt látnunk azt a törekvést, hogy az államosítással, mint iskolajogi programmal, össze van az kapcsolva, sőt az államosítási követelést is csak ezért tartjuk fontosnak, hogy a: népoktatásból az egész vonalon kikuszóltassék a teológiai és osztályuralmi tendenciákat.

Telek Géza igazgató úrnak azzal a fölfogásával sem érthet egyet az előadó, hogy a felekezetek iskolajoga mindaddig megmaradjon, amíg azok a méltányos és jogos követeléseknek megfelelnek. Előadásában a hivatalos adatoknak egész légióját hozta föl annak igazolására, hogy a felekezetek e várakozásoknak, az államnak törvényben is kifejezett követelése dacára, egyáltalában még távolról sem felelnek meg, az állam követeléseivel nem törődnek, az államnak semmiféle intézkedési jogát nem ismerik el és így tulajdonképpen Telek igazgató úrnak már a saját fölfogása alapján is sürgősen követelnie kellene a felekezeti iskolák 90 százalékának államosítását. Hogy a vallásoktatásnak súlyos kárai vannak, azt Telek igazgató úrral szemben nemcsak az előadó, hanem Hidvégi, Gáspár és Vadas fölszóaló urak nyilatkozatai is igazolják. Jog gyanánt követeli az igazgató úr a felekezetek részére az iskolai vallásoktatást s azt állítja, hogy mivel vallásszabadság van, nem lehet eltiltani a vallásoktatásnak a lehetőségét sem s aztán vitatja azt is, hogy amint megköveteljük a magyar polgároktól bizonyos világi ismeretek megtanulását, éppen úgy megkövetelhetjük tőlük a vallás megtanulását is. Ahány állítás, annyi tévedés.

Mindenekelőtt nincsen vallásszabadságunk, mert a felekezetenélküli polgárok is kénytelenek gyermekeiket valamelyik vallásban neveltetni. Azután pedig a vallásoktatás kérdése és az iskolakötelezettség ügye nem jogi, hanem politikai kérdések és amíg a magyar államfenség joga csak a négy folyó és három bérc honára szorítkozik, de nem terjed ki a másvilági vadászterületekre, addig a magyar polgároktól csak a világi ismeretek megszerzését követelhetjük meg, de nem kényszeríthetjük őket az állam érdekében a másvilágról szóló elméletek elsajátítására. Végül hivatkozik az előadó arra, hogy a radikális reform mellett a vallásoktatás lehetősége és teljes szabadsága meglesz, vagyis tehát a vallásoktatás terén a mai kényszerállapottal szemben csak ez a tervezett reform fogja megteremteni az igazi szabadságnak, az igazi jognak kívánatos állapotát.

Mindezek után megállapítja az előadó, hogy a radikalizmusnak általa vázolt népiskolai reformja a maga egészében teljesen beleesik a Magyarország előtt álló fejlődés irányvonalába. Eddig már államosítottuk a hadsereget, az igazságszolgáltatást, a postát, a vasutat, a vámokat, a pénzrendszert, a csendőrséget, az állategészségügyet, amely intézmények hajdan részint magánosok, részint testületek, részint közjogi személyek hatáskörében voltak. A törvényhatóságok és községek hatásköréből, most államosítjuk el a közigazgatást és ezek után államosítani fogjuk majd a közegészségügyet és a közoktatást. Elválasztván ez utóbbit az egyházaktól, bevisszük annak intézményeibe a társadalmi és természeti tudományok közhasznú, oktatását, a munkatanítás pedagógiai, elvét, az általános emberi erkölcsstan diszciplináit. Mindezek végrehajtása érdekében pedig törekszünk a tanítói állás anyagi, szolgálati és politikai függetlenségét minél jobban biztosítani.

A negyedfél óráig tartó, élénk és érdekes ülés az elnök köszönő szavaival este 8 órakor ért véget.